

№ 28 (333)
Ліпень 2010 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- **Неардынарная асоба: Пятро Конюх і Рыгор Кобец** – стар. 2 і 7
- **Расцярушаныя скарбы: аперацыя па канфіскацыі** – стар. 3
- **Ваенны лёс: Анатоль Майко з Ізбалёва** – стар. 6

Беларускія адміралы

Старажытны шляхецкі род Канаржэўскіх у свой час быў добра вядомы і, як сцвярджаюць гісторыкі-даследчыкі, іх прозвішча паходзіць ад назвы паселішча на тэрыторыі сучаснай Польшчы – Канаржэў. Аднак трэба адзначыць, што вывучаны ён не да канца, хоць даследавалі род Канаржэўскіх такія выбітныя краязнаўцы, як В. Ляшковіч, Г. Кахановіч, А. Рогач, М. Капыловіч. Архіўных звестак аб славытым родзе захавалася вельмі мала, і паміж даследчыкамі была спрэчка на конт таго, дзе пачатак роду, бо радавы герб Канаржэўскіх «Побаг» скарыстоўваўся не толькі ў Беларусі, але і ва Украіне, і ў Літве, і ў Польшчы. Толькі ў 1980-х гадах, дзякуючы намаганням і даследаванням вядомага краязнаўцы Маладзечаншчыны Вячаслава Ляшковіча, беларусам была адкрата вёска Аборак і яе знакамітыя насельнікі.

Вёска размяшчалася на ўзгорку, а навокал абшар з палямі і лугамі. Побач няма ні возера, ні ракі. Час ад часу здзіўляешся і не можаш паверыць, што гэтае сухапутнае месца мае дачыненне да славытых маракоў-адміралаў. Недалёка знаходзяцца старажытныя могілкі: мноства старых і таямнічых камянёў-валуноў даўно без тэкстаў-надпісаў. А вось і пахаванні Канаржэўскіх. Яны знаходзяцца на самым узгорку, і па іх велічы адразу здагадаешся, што тут пахаваныя знакамітыя людзі. Тэксты на помніках яшчэ чытаюцца, але дрэнна. Тут пахаваны адзін з братаў-адміралаў Іван Адамавіч Канаржэўскі (1830–1887). М. Капыловіч сцвярджае, што яшчэ ў 1998 годзе на помніку чытаўся тэкст на польскай мове: контр-адмірал Ян Канаржэўскі нарадзіўся ў 1830 годзе 31 мая, памёр у 1887 годзе 18 студзеня. Побач помнік яго жонцы Багуміле (1840–1918) і яго сынам, таксама

марскім афіцэрам, лейтэнантам Івану (1866–1901) і Аляксандру (1867–1900). Малодшы брат-адмірал Станіслаў (1832–1908) свой апошні прычал знайшоў у Пецяярбургу.

Бацька адміралаў быў заможным шляхціцам. Адам Міхайлавіч Канаржэўскі валодаў зямлёю і моцнай гаспадаркай у вёсцы Аборак, меў свой герб «Побаг», займаў адказныя юрыдычныя пасады і быў шырока вядомым чалавекам нават у дзяржаве. З архіўных крыніцаў вядома, што ў 1843 годзе бацька будучых адміралаў звярнуўся да цара, якога ведаў асабіста, з праўшнем прыняць яго сыноў у Марскі кадэцкі корпус у Пецяярбургу. Так з дапамогай бацькі здзейснілася мара хлапчукоў аб сапраўдным моры. Хутка праляцелі гады вучобы, усе марскія навукі былі засвоеныя на выдатна, і пачалася нялёгкая флотакая служба. Пра старэйшага брата-адмірала было мала вядома. Аднак дакладна ведаем, што ён 38 гадоў служыў на Балтыцы. А пад час паўстання 1863 года пад кіраўніцтвам Кастуса Каліноўскага, ён, як сцвярджаюць некаторыя даследчыкі, спецыяльна прыязджаў на Маладзечаншчыну, каб прыняць у ім удзел, вучыў паўстанцаў карыстацца зброяй, якую набыў за свае сродкі. Калі паўстанне было задушанае, вярнуўся на флот. У 1871 годзе быў узнагароджаны ордэнам Святога Станіслава, а ў 1881 годзе атрымаў званне контр-адмірал. З 1887 года спіць вечным сном у роднай зямлі разам з сынамі і жонкай.

Больш звестак захавалася аб малодшым брата-адмірале Станіславе Адамавічы, які пачынаў службу на Чорным моры, потым на Балтыцы, Каспіі і нават на Ціхім акіяне. Герой Севастопалю і Сінопа, ён служыў пад камандаваннем самога Нахімава і не раз быў узнагароджаны.

Атрымаў шмат высокіх баявых узнагародаў, сярод іх ордэны Святой Ганны, Святога Уладзіміра, Святога Станіслава з мячамі, шматлікія медалі. Званне контр-адмірал атрымаў у 1887 годзе, а гэта якраз той год, калі памёр яго старэйшы брат Іван Адамавіч, і ёсць звесткі, што Станіслаў Адамавіч быў у пахаванні.

Як было сказана, на могілках у вёсцы Аборак ёсць помнікі сынам Івана Адамавіча: Івану і Аляксандру. Вядома, што яны скончылі Марскі кадэцкі корпус і добра сумленна служылі на марскім флоце Расіі. Але вось лёс: абодва вельмі рана пайшлі з жыцця, як сведчаць надпісы на помніках, у 35 гадоў.

На тым тыдні

✓ **13 ліпеня** ў Рэспубліканскай мастацкай галерэі «Палац мастацтва» адбылося адкрыццё рэспубліканскага фестывалю мастацтваў «АРТ-СЕРГМЕНТ», дзе прадстаўленыя жывапіс, графіка, скульптура, дэкаратыўна-ўжытковыя мастацтва, інсталяцыя, перформанс, музыка, аўтарскія праекты.

Таксама ў рамках фестывалю стартуе мастацкі праект «Just now».

Фестываль працягнецца да 4 жніўня.

✓ Выстаўка пра вельмі даўняе краязнаўства адкрылася **15 ліпеня** ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь. Тут выстаўленыя **жывёлы ледавіковага перыяду**. Дакладней, адноўленыя навукоўцамі, мастакамі і скульптарамі іх выявы, якія з дапамогаю тэхнікі зробленыя рухомымі – дыназаўры, шаблязубыя тыгры і птушкі ходзяць і рыкаюць. Выстаўка мае і навукова-папулярны аспект: пра жывёлаў можна прачытаць у кнігах па заалогіі, сфатаграфавання з імі, паглядзець фільм аб жыцці дагістарычных насельнікаў Зямлі. Экспанаты прадстаўленыя фондамі Дзяржаўнага музея гісторыі Санкт-Пецяярбурга «Петрапаўлаўская крэпасць». Пабачыць старажылаў планеты можна да 29 жніўня.

✓ У Мсціславе **24 і 25 ліпеня** прайшоў «**Рыцарскі фэст-2010**», ужо трэцяе свята сярэднявечнай культуры ў гэтым горадзе. Усё пачалося ў праваслаўным храме Аляксандра Неўскага і каталіцкім кармеліцкім касцёле малебнамі ў гонар мсціслаўцаў, якія загінулі за Айчыну на полі бітвы. Потым прайшло святочнае тэатралізаванае шэсце, ачоленае самім каралём Ягайлам. У праграме былі рыцарскія турніры лучнікаў і мечнікаў, выступілі гурты сярэднявечнай музыкі, а таксама сярэднявечныя кухня і дыскатэка. Прайшла традыцыйная навукова-практычная канферэнцыя, прысвечаная гісторыі Мсціслава.

✓ **25 ліпеня** ў «Фальварку Ракуцёўшчына» адбылося **Свята паэзіі і песні «Ракуцёўскае лета»**. Штогод на традыцыйнае свята паэзіі і песні з'язджаюцца госці з Беларусі і замежжа, беларускія пісьменнікі, музыкі і мастакі, фальклорныя калектывы. Свята ладзілася Маладзечанскім райвыканкамам і Літаратурным музеем Максіма Багдановіча пры падтрымцы Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь.

Мечыслаў СТАНКЕВІЧ

Гэлета Карэліцкі края знаўчы музей арганізаваў прэзентацыю фільма, прысвечанага стагоддзю з дня нараджэння славутага земляка, «беларускага Шаляпіна», Пятра Конюха. Прэзентацыя адбылася ў памяшканні Карэліцкай школы мастацтваў. Пачалося мерапрыемства з праслухоўвання запісу песні «Магутны Божа» ў выкананні Пятра Конюха. Песня Міколы Равенскага на словы Наталлі Арсенневай была адным з любімых твораў спевака і няўменна захоўвалася ў яго рэпертуары, пачынаючы з 1950-х гадоў. Гэты духоўны гімн стаў музычнай эмблемай міжнароднага фестывалю духоўнай музыкі, які цяпер штогод ладзіцца ў Магілёве...

Прысутныя даведліся пра незвычайны і трагіч-

удзел у крывавай бітве з фашыстамі пры Монтэ-Касіна, а затым вучоба ў лепшых выкладчыкаў, доўгая і настойлівая праца над сабой. Таленту на-

спецыяльны дыплом журы імя А. Сідзельнікава «За вяртанне забытага імя і ўзбагачэнне культурнай спадчыны народаў Беларусі і Расіі».

лагічнай работы Карэліцкага райвыканкама:

– Тыя, каго цікавіць гісторыя, змогуць больш даведацца пра гераізм і стойкасць нашых лю-

вітага чалавека, нас вельмі ўразіла тое, як яна перажывала пад час расповеду. Стваралася ўражанне, што яна асабіста вельмі добра яго ведала. На прэзентацыі прысутнічалі і дзеці Пятра Конюха. Калі дачка спевака дзялілася ўспамінамі пра бацьку, то па яе шчацэ кацілася сляза. Мы слухалі яго песні, а ў зале стаяла мёртвая цішыня, быццам усе баяліся перарваць мелодыю, што панавала

Вяртанне забытага таленту

шага земляка апладзіраваў увесь свет.

Але за радасць творчасці Пятро Конюх заплаціў высокую цану – ён назаўсёды развітаўся з радзімай. Калі пачалася «халодная вайна», салдаты арміі Андэрсана, у складзе якой ваяваў наш зям-

На прэзентацыі фільма ў Карэлічах прысутнічалі дзеці Пятра Конюха Галіна Пятроўна і Леў Пятровіч, унучка Ірына. Выступаючы перад прысутнымі, Галіна Пятроўна сказала, што яна спачатку скептычнага паставілася да ідэі стварэння фільма: сумнявалася, што гэта магчыма. Але талент рэжысёра, яго мэтанакіраванасць і настойлівасць далі свой станоўчы плён. Ад імя ўсёй радні Галіна Пятроўна выказала словы падзякі Анатолю Алаю за тое, што ён палічыў цікавай і патрэбнай тэму нестандартнага лёсу беларуса ў суровыя гады ліхалецця, і павіншавала рэжысёра і ўсю творчую групу з выдатнай адзнакай іх працы і ўзнагародамі. Яна таксама падзякавала супрацоўнікам музея за цікаўнасць да асобы не толькі бацькі, але і іншых таленавітых людзей, і перадала ў дар музею каштоўную рэліквію – галаўны ўбор, у якім Пятро Конюх выступаў на сцэне.

Усё пачуае і ўбачанае ў час прэзентацыі не пакінула гледачоў абьякавымі, пра што сведчаць некаторыя водгукі.

М.М. Тананка, настаўніца гімназіі № 1 г.п. Карэлічы:

– Лёс гэтага чалавека мяне ўразіў. З той пары з цікавасцю сачыла за ўсімі артыкуламі і выстаўкамі пра П. Конюха, часта разважала над тым, колькі людзей сталі ахвярамі сістэмы. І гэта вельмі балюча...

Я лічу, рэжысёр змог пераканаць гледачоў у тым, што беларуская талерантнасць і працавітасць дапамаглі Пятру Конюху пераадолець усе выпрабаванні і стаць асобай, куды б не вялі сцяжынкi лёсу. Такіх лёсаў шмат, хацелася б даведацца і пра іншых землякоў...

Т.М. Даніўка, галоўны спецыяліст аддзела ідэа-

дзей, праяўленыя ў бітве пры Монтэ-Касіна. У мяне гэты фільм выклікаў супярэчлівыя пачуцці. Гэта і гонар за нашага земляка, якому апладзіраваў увесь свет, горыч і крыўда за тое, што на Радзіме пра Пятра Конюха ведаюць вельмі мала...

І.М. Бразоўская, намеснік дырэктара па вучэбна-выхаваўчай працы СШ № 2 г.п. Карэлічы:

– Проста, шчыра, пранікнёна. Такімі словамі хочацца ахарактарызаваць фільм рэжысёра Анатоля Алая «Пётр Конюх». Гэта гісторыя пра чалавека, у лёс якога былі ўнесены карэктывы савецкім таталітарным рэжымам. Расстанне з роднымі, дзецьмі, радзімай стала платой за сусветнае прызнанне яго таленту. Яго называлі «беларускім Шаляпіным», а ў Беларусі тады пра яго не ведаў і не чуў ніхто. Ды і сёння мала хто ведае пра гэтага чалавека. Анатоля Алая адкрывае беларусам нашага славутага земляка.

П. Конюх у час вучобы ў Акадэміі мастацтваў (Рым, 1951 год)

тут. Колькі шчырасці і пачуццяў было ў яго голасе...

Вялікі дзякуй хочацца сказаць рэжысёру фільма. Ён пакінуў памяць пра Пятра Конюха, памяць на стагоддзі.

Прэзентацыя фільма Анатоля Алая «Пётр Конюх» – лагічнае завяршэнне той пошукавай працы, якой наш музей займаецца ўжо шмат гадоў, збіраючы матэрыялы пра спевака, ствараючы выстаўку «Беларускі Шаляпін» да 90-годдзя з дня нараджэння і друкуючы артыкулы ў розных выданнях. Мне было вельмі прыемна, што перадаючы ў музей матэрыялы для прэзентацыі, рэжысёр фільма напісаў: «Карэлічы, краязнаўчому музею, Святлане Кошур – чалавеку, які адкрыў для беларускіх кінематаграфістаў імя беларускага Шаляпіна – Пятра Конюха. З павагай аўтар фільма «Пётр Конюх» Анатоля Алая. Люты 2010 года, Мінск».

Цягам часу супрацоўнікі музея дадуць магчымасць насельніцтву раёна пазнаёміцца з фільмам пра славутага земляка.

Святлана КОШУР, старшы навуковы супрацоўнік Карэліцкага краязнаўчага музея

Справа, насупраць увахода ў Пакроўскую царкву, будынак павятовага вучылішча (Турэц, фота 1918 года)

ны лёс спевака – простага сялянскага хлопца з мястэчка Турэц, які прайшоў няпросты жыццёвы шлях, перш чым падняцца да вышыняў творчасці. Скончыўшы Рымскую акадэмію мастацтваў, стаў оперным спеваком і атрымаў званне «Маэстра акадэміі».

Творчым дасягненням спевака папярэднічаў

ляк, вяртаючыся дадому, былі рэпрэсаваныя.

Адной з галоўных падзей мерапрыемства стаў прагляд дакументальнага фільма «Пётр Конюх», які ў 2008 годзе стварыў беларускі кінарэжысёр, заслужаны дзеяч культуры Рэспублікі Беларусь Анатоля Алай. На XVIII Міжнародным кінафоруме «Залаты Віцязь» фільм атрымаў

Працягваецца падпіска на «Краязнаўчую газету» – на II паўгоддзе 2010 года!

Індывідуальная падпіска		Ведамасная падпіска	
Індэкс 63320		Індэкс 633202	
1 месяц	4 500 руб.	1 месяц	4 725 руб.
3 месяцаў	13 650 руб.	3 месяцаў	14 175 руб.
6 месяцаў	27 300 руб.	6 месяцаў	28 350 руб.

На пачатку 1920-х гадоў стаўленне бальшавіцкіх уладаў да рэлігіі і царквы вызначалася агрэсіўнай варожасцю, вызначанай марксісцкімі ідэалагічнымі пастулатамі, імкненнем бальшавікоў пазбавіцца апазіцыі і ўсталяваць татальны кантроль над грамадствам. Ажыццяўленне гэтай палітыкі падавалася ўладай як выкананне нормаў дэкрэта «Аб аддзяленні царквы ад дзяржавы» і адбывалася па некалькіх галоўных накірунках: знішчэнне нелегальных царкоўных дзеячў, канфіскацыя царкоўнай маёмасці ды ідэалагічнай антырэлігійнай і антыцаркоўнай прапаганды. Мерапрыемствы па разбурэнні царкоўных структураў ускладніліся на так званы Ліквідацыйны аддзел пры Наркомаце юстыцыі. Адказным за дзяржаўнае захоўванне і рэалізацыю царкоўных каштоўнасцяў быў Наркамат фінансаў. Выяўленне і ўлік царкоўных каштоўнасцяў, вядзенне антырэлігійнай прапаганды было ўскладзена на Наркамат асветы.

Увесну 1920 года ў Віцебскую губерню, якая на той час знаходзілася ў складзе РСФСР, была дасланая «Інструкцыя во исполнение декрета об отделении церкви от государства для приёма храмов всех вероисповеданий... и всего церковного имущества». Згодна з інструкцыяй, пры аддзелах народнай адукацыі трэба было ствараць камісіі, на якія і

Аперацыя

«Боевик»

чатковай задачай дзейнасці камісіі сталася якраз выяўленне і ўлік царкоўных матэрыяльных і мастацкіх каштоўнасцяў.

Вынікі даследавання цэркваў і манастыроў заносіліся ў стандартныя бланкі-анкеты «формы» № 1 і № 4. Анкетныя лісты формы № 1 утрымлівалі больш за 14 пытанняў, якія давалі падрабязныя звесткі аб царкоўнай установе, яе ўладаннях, царкоўным начынні і мастацкім убранні. Справаздачы аб праведзенай працы і выяўленых каштоўнасцях, у тым ліку вопісы царкоўна-манастырскіх комплексаў Полацка і наваколля, царкоўнай маёмасці, дасылаліся Полацкай

помнікаў даўніны, якія пераважна ствараліся школьнымі настаўнікамі. Для гэтых ячэек была распрацаваная і спецыяльная інструкцыя. У сакавіку 1922 года ў сувязі з заканчэннем уліковай працы павятовай камісія прыпыніла сваю дзейнасць, бо былі даследаваныя асноўныя храмы Полацка, Струнні, Шацілава.

У 1922 годзе ў Віцебскай губерні пачалася кампанія па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцяў. Афіцыйна мэтай канфіскацыі абвешчана збор сродкаў для харчовай дапамогі насельніцтву Паволжа, якое галадала. Пастановай Віцебскага губернскага выканаўчага камітэта ад 3 лютага 1922 года была створаная Віцебская губернская камісія па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцяў. 14 сакавіка 1922 года ў Полацку была створаная падкамісія па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцяў у горадзе і павеце.

У красавіку 1922 год адбылося сумеснае пасяджэнне полацкай падкамісіі па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцяў з прадстаўнікамі духавенства і вернікаў. Прадстаўнікі асноўных хрысціянскіх канфесіяў Полацка, за выняткам дэкана ксяндза Бараноўскага і настояцеля Хрыстэнсена, выму-

шаныя былі падтрымаць мерапрыемствы па дапамозе насельнікам Паволжа.

Гэтая аперацыя ўвайшла ў гісторыю пад назвай «Боевик». Кантроль за правядзеннем аперацыі ўскладаўся на Галоўнае палітычнае ўпраўленне (ГПУ).

«Боевик» – кампанія изъятия ценностей помимо помощи голодающим имеет политическое значение должно проводиться железной рукой. Придается большое значение

теи необходимо закончить 25 апреля, после чего немедленно приступить к изъятию, которое закончить не позже 15 мая... О работе телеграфируйте еженедельно. Шифром Губполитотдела. ... Случае не окончания работ изъятия ценностей к 15 мая виновные промедления будут переданы суду».

Канфіскацыя ў храмах Полацка прайшла з 8 па 10 мая 1922 года. Архівы захавалі звесткі аб канфіскаваных прадметах і аб вазе каштоўнага металу. Так, з Мікалаеўскага сабора было вывезена больш за 30 фунтаў срэбра, з Сафііскага сабора – амаль 13 фунтаў срэбра, з рыма-каталіцкага касцёла – больш за 21 фунт срэбра, з Богаўленскага сабора – амаль 30 фунтаў срэбра. Найбольш срэбра ўлады вывезлі са Спаса-Ефрасінеўскага манастыра – больш за 8 пудоў. Акрамя царкоўнага начыння, адсюль вывезлі срэбную раку (7 пудоў 32 фунта ¹/₄ фунта), у якой захоўваліся мошчы святой. Усяго ж, згодна са справаздачамі, у 7 полацкіх храмах было сабрана срэбра і золата агульнай вагою каля 12 пудоў срэбра і 1 залатнік 72 долі золата.

Пад час правядзення аперацыі «Боевик» з боку духавенства былі адзначаны спробы супраціўлення канфіскацыі. На пасяджэнні Полацкага выканкама, якое адбылося адразу пасля канфіскацыі, былі прынятыя рашэнні аб правядзенні рэпрэсіўных мерапрыемстваў супраць ігуменні Свята-Ефрасінеўскага манастыра Алены Волкавай, святароў Чарашніна і Дуброўскага.

17 мая 1922 года полацкая падкамісія паведаміла аб завяршэнні працы па горадзе і павеце. Царкоўныя каштоўнасці былі апячатаныя і здадзеныя ў павятовы фінансавы аддзел у прысутнасці прадстаўнікоў духавенства.

Упаўнаважаны камісіі быў адкамандазаваны ў Віцебскі фінансавы аддзел з каштоўнасцямі, канфіскаванымі ў Полацку і павеце. Усяго па Віцебскай губерні было сабрана 101 пуд 9 фунтаў 52 залатнікі 70 доляў срэбра і каля 2 фунтаў золата.

І ўсё гэта было адпраўлена ў Маскву.

Наталля СЯРГЕЕНКА,
г. Полацк

Спаса-Ефрасінеўскі манастыр, 1912 год

ўскладалася ажыццяўленне палітыкі ўлады ў царкоўна-рэлігійным пытанні.

23 чэрвеня 1920 года пры пададзеле мастацтваў Полацкага аддзела народнай адукацыі была створаная Полацкая павятовая камісія па ахове помнікаў даўніны і мастацтва, у склад якой увайшлі прадстаўнікі аддзела народнай адукацыі і члены настаўніцкага гуртка аматараў полацкай даўніны, а таксама мастак і фатограф. Узначаліў камісію П.В. Дэйніс. Менавіта гэтая камісія правяла «навуковае» абгрунтаванне і падрыхтоўчыя працы для канфіскацыі царкоўных каштоўнасцяў. Першапа-

Найбольш срэбра ўлады вывезлі са Спаса-Ефрасінеўскага манастыра – больш за 8 пудоў. Акрамя царкоўнага начыння, адсюль вывезлі срэбную раку (7 пудоў 32 фунта ¹/₄ фунта), у якой захоўваліся мошчы святой

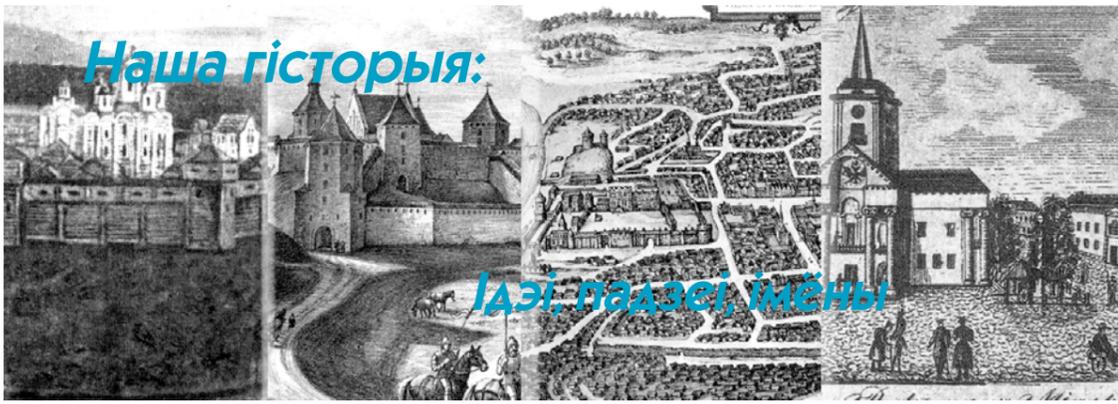
Заходняй вобласці РСФСР, у абласны аддзел па рэгістрацыі і ўліку помнікаў і Музейную камісію пры Губернскім аддзеле народнай адукацыі. Значная частка працы па выяўленні і ўліку царкоўных каштоўнасцяў ускладалася на мясцовыя ячэйкі па вывучэнні

судом», – так значыцца ў тэлеграме Віцебскага губернскага аддзела ГПУ ў Полацк. І далей: «Суд должен работать со скоростью военно-полевого, учёт церковных ценнос-

Кафедра Мікалаеўскага сабора, 1912 год

богослужению предмета-ми из дешевого металла которое перебрасывайте случае наличия нескольких комплектов из одной церкви другую... Виновных: сопротивлении, укрывательстве ценностей, порче инвентарных книг немедленно карайте судом», – так значыцца ў тэлеграме Віцебскага губернскага аддзела ГПУ ў Полацк. І далей: «Суд должен работать со скоростью военно-полевого, учёт церковных ценнос-

Пад Грунвальдам Ягайлы быццам і не было. Але гэты чалавек меў прыроджаную паспяховасць, якую называюць – шчасцем. А будучы даўжэйшы час у Кракаве, яго палякі крыху ачасалі.

Сапраўдным архітэктарам і ініцыятарам перамогі над крыжакамі пад Танэнбэргам аказаўся вялікі князь Вялікага Княства Літоўскага Аляксандр Вітаўт, стрыечны брат Ягайлы. Яго выдатныя здольнасці й ваяўнічы тэмперамант засланылі Ягайлу. Вітаўт быў зусім іншы чалавек. Меў ён прыроджаныя здольнасці. Вітаўт знаў некалькі моваў, што ўздымала яго аўтарытэт на міжнародным узроўні, і не менш цікавіўся ваеннымі справамі. Бацька яго, Кейстут, часта пасылаў сына на чале атрада ў разведку да крыжакоў, каб прывучыць хлопца да зброянай барацьбы. Так што Вітаўт

змалку правёў жыццё ў небяспеках. Ён прымаў удзел у ваенных паходах на Маскву, Брандэнбург, Прусію, Венгрыю й на татараў, даходзячы да берагоў Чорнага мора. І ёсць праўдай, што Вітаўт цяпеў паражэнні й нават вялікія, як пад Ворсклай. Але найбольш чалавек вучыцца на сваіх памылках. Таму Вітаўт прайшоў небывалую школу розных баёў, выпрабаванняў і быў дастаткова запазнаны з тактыкай манголаў і не менш з тактыкай і тэхнікай крыжакоў.

З польскага боку, праўдападобна, адзна-

чылася мала каму вядомая постаць ціхага, але энергічнага Зындрама з Машковіцаў, камандзіра Кракаўскай харугвы, заслугі якога польскія гісторыкі прыпісалі Ягайлу.

Ёахім Лелевэль¹ у сваім «Дзела» падае, што палякі мелі пад камандай Зындрама Машкоўскага, мечніка кракаўскага, 51 харугву. Аднак Зындрам не быў узнагароджаны Ягайлам за свой удзел у бітве, як

іншыя польскія камандзіры ніжэйшага рангу, ды па невядомых прычынах адабралі ад яго камандаванне Кракаўскай харугвай.

Пакінуўшы Зындрама Машкоўскага ў цяні, палякі выцягнулі на святло ўрадоўца кракаўскага двара Збігнева з Бжэзья. У кожным выпадку абодва яны, ці кожны паасобку, больш спрычыніліся ў баі за Ягайлу. Трэба памятаць, што перад боем і пасля бою Ягайла карыстаўся Ваеннай Радай, на чале якой стаяў Вітаўт

і меў рашаючы голас. Длугаш падае, што ў вядзенні войнаў Ягайла быў нядбалы й цяжкі, усё ўскладаў на камандзіраў і намеснікаў.

Быццам пад Грунвальдам Ягайла ахвяроўваў камандаванне арміяй чэху Сокалу, але апошні ветліва адмовіўся. У часе бою Сокал

вы паход і выйграў бой пад Танэнбэргам».

Ёсць і польскія пісьменнікі, гісторыкі й мастакі, якія прыпісваюць Вітаўту, а не Ягайлу, перамогу пад Грунвальдам. Напрыклад, вядомы польскі мастак Ян Матэяка, прадстаўляючы перамогу славянскіх народаў і літоўцаў над тэўтонскімі захопнікамі пад Грунвальдам, паказваў Вітаўта цэнтральнай фігурай у бітве.

Вядома, што раніцай перад боем Ягайла выслухаў дзве імшы запар, а пасля доўга маліўся, спавядаўся й прычашчаўся. Наступна пасаваў рыцараў, аж «забалела яму рука», – так пішуць некаторыя польскія аўтары. Выдаў пароль да бою «Кракаў» і «Вільня» й сказаў свайму войску навязаць саламяныя павязкі на рукавах, каб адрозніць яго ад крыжацкага войска. Пасля гэтага пры-

няў два голыя мячы ад крыжацкіх паслоў і даў знак польскаму войску да бою. Гэта ўсё, што мы ведаем аб Ягай-

лавай падрыхтоўцы да бою.

У часе бою Ягайла знаходзіўся пад аслоннай, замаскаваны, каб ня толькі вораг, але й свае не зналі, дзе ён знаходзіцца, – так падае Длугаш. Аднак адзін з нямецкіх рыцараў, мабыць, заўважыў у тыле Ягайлу, скіраваў сваё кап'ё й ляцеў на кані проста на караля, але яго выбіў з сядла Збігнеў Алясніцкі, які быў прыбочным сакратаром. Ягайла пад'ехаў да дрыжачага на зямлі рыцара й стукнуў яму па лбе. Гэта ўсё, што мы знаем аб баявой дзейнасці польскага караля Ягайлы.

Юры ВЕСЯЛКОЎСКИ
(Друкуецца з нязначнымі скарачэннямі і захаваннем асаблівасцяў мовы.
З кнігі «Дух часу», 2005 і публікацыі ў час. «Голас часу» № 6 (9), Лондан, 1990)

(Працяг будзе)

Узбраенне нямецкіх рыцараў XV ст.

Песенкі: час не выбіраюць – выбіраюць шлях

Беларусь мая несмяротная, кветка белая, маці родная,
усёй істотай сваёй табе шчасця хачу...

Л. Радзевіч

(Заканчэнне. Пачатак ў №№ 26–27)

Аляксандр Ігнатавіч з жонкай і дачкамі

прозвішчам, слова пачынае жыць асабістым, незалежным ад слова-продка жыццём, можа поўнасьцю страціць з ім сувязь. Напрыклад, прозвішча Пальманаўскі вельмі проста суаднесці з дрэвам – пальмай. Але гэта гучыць некалькі неверагодна. Прозвішчы Ганчароў, Шылабоды, Песенкаў, магчыма, звязаныя з прафесійнай дзейнасцю маіх продкаў. А Трыгубовіч, Спраўцаў – з асаблівасцямі знешнасці, Бузаноўскі – з асаблівасцямі ха-

даць гістарычную фанетыку, улічваць шлях прозвішча (часамі – тысячакіламетровы).

На заканчэнне

Гледзячы на доўгае і цяжкае, але вельмі цікавае і захапляльнае падарожжа па старонках гісторыі майго роду, пытаю ў сябе: «А ці ўсё я зрабіў? Ні пра каго не забыў? А можа, я не вельмі аб'ектыўна падаваў жыццё-

Прозвішча	Меркаванне пра паходжанне
Аляновіч	Ад назвы жывёлы – алень
Булановіч	Ад цюркскага імя Булан
Бузаноўскі	Ад назвы расліны бузіна; або: асаблівасць характару – бузіць
Ганчарэвіч	Ад назвы прафесіі – ганчар
Гурэцкі	Ад кананічнага імя Гуры, кароткая форма – Гур
Ждановіч	Ад старажытнарускага імя Ждан
Ліпнёў	Ад жаночага Ліпа; мужчынскага – Ліпат; або: ад назвы дрэва – ліпа
Пальманаўскі	?
Песенка	Магчыма, абрадавае ці музычнае прозвішча ад слова песня
Спраўцаў	Ад беларускага слова справа, спраўны
Трыгубовіч	Магчыма, ад мянушкі, звязанай з дэфектам знешняга выгляду – «тры губы»
Феакцістаў	Ад бацькавага імя Феакціст
Шылабод	Ад слова шыла, што ўказвае на прафесію; ад мянушкі, звязанай з асаблівасцямі характару (хітраваты, непасрэдны)

рактару ці назвай расліны. Да «раслінных» можна аднесці і Ліпнёвых, да «звярынных» – Аляновіч. Лягчэй вызначыць паходжанне прозвішчаў Гурэцкі ці Феакцістаў. Яны ўтвораны ад бацькоўскіх асабістых імёнаў і адказваюць на пытанне: «Чый сын?» Увогуле, прозвішчы маіх продкаў тояць дыялектныя формы, лексічныя асаблівасці розных моваў.

Я, як мог, паспрабаваў прааналізаваць прозвішчы продкаў. Але тут неабходна валодаць ведамі гістарычных лексікалогіі і словаўтварэння, ве-

выя падзеі сваякоў?» Можа, і так. Але і цяпер буду працягваць працу над радаводам.

Калі я даведваўся пра сваіх продкаў, то нібы разам з імі пражываў жыццём, падарожнічаў у часе, пра які ведаў толькі з падручнікаў гісторыі. Я атрымаў больш глыбокія веды пра падзеі канца XIX стагоддзя, пра стагоддзе XX. Багацце новых ведаў падаравалі мне не абстрактныя кінагероі, не навагоднія «зоркі», а людзі, якія сапраўды жылі і не страцілі пачуццё годнасці ў найскладаных умовах.

Прыемна ўсведамляць сябе спадчыннікам такіх людзей, быць нашчадкам розных народаў, але якія лічылі сваёй Радзімай беларускую зямлю.

І самае галоўнае. Працуючы над радаводам, я пераканаўся: існуюць адвечныя, непадуладныя часу нормы маралі, духоўныя каштоўнасці – каханне, шчасце, чалавечая годнасць, патрыятызм...

Аляксандр ПЕСЕНКА,
вучань СШ № 60
г. Мінска
(Кіраўнікі – настаўнікі
гісторыі А. Г. Халова,
Л. В. Крыловіч)

Аўтар даследавання, 2007 год

Фрагменты жыццёвага шляху Аляксандра Трыгубовіча

Аляксандр нарадзіўся ў 1914 годзе ў сям'і селяніна Ігната Антонавіча Трыгубовіча і шляхцічкі Ганны Уладзіміраўны Пальманаўскай у вёсцы Ляды цяперашняга Чэрвеньскага раёна. У 1930 годзе маці памерла, дому была патрэбная добрая гаспадыня, бо гаспадарка была вялікая. Усе ягоныя браты і сёстры ўжо ажаніліся. Спачатку сям'я вырашыла, што браць шлюб будзе бацька, бо хлопцу на той час было толькі 18 гадоў. Але потым рашэнне змянілася – пачалі шукаць добрую нявестку. Прапанавалі Юзэфу Ждановічу, якая была вельмі стараннай і добрай гаспадыняй, і да таго – прыгажуняй. У верасні 1932 года маладыя пабраліся шлюбам. Юзэфе было 25 гадоў, і дагэтуль яна не выйшла замуж, бо кахала хлопца, які служыў у арміі і якога абяцала чакаць. Але бацькі дзяўчыны былі супраць. Яе брат Антон працаваў на пошце і лісты, якія слаў Юзэфе каханы, не даносіў дадому. Прайшло два гады, а вестак не было. У вёсцы пачалі насміхацца, людзі казалі, што забыў яе каханы. І калі прыехалі сваты, Юзэфа згадзілася (тым больш, што

Аляксандр і Юзэфа тайна абвянчаліся ў касцёле ў Беразіне, а потым ужо зарэгістравалі шлюб у Лядненскім сельскім Савеце Чэрвеньскага раёна.

У 1933 годзе ў іх нарадзілася першая дачка Валянціна (мая бабуля), у 1935-м – Ядвіга, а ў 1940-м – Ала. Сям'я жыла добра, працавалі ў калгасе.

Але мірнае жыццё абарвала вайна... 22 чэрвеня 1941 года Аляксандр з'явіўся ў ваенкамат Чэрвеня. Потым яго аформілі ў ваенную часць і накіравалі ў Навагрудак. У першым жа баі патрапілі ў акружэнне, Аляксандра параніла снарадам, асколак трапіў яму ў вока і руку. Яго кантузіла. Аднапалчане, якія бачылі гэта, вырашылі, што Аляксандр загінуў. Пра тое і паведамілі ягоным родным, вярнуўшыся дадому ў Чэрвень раней за Аляксандра. Ён жа, кантужаны і паранены, са сваім земляком, трапляючы пад абстрэл немцаў, вельмі доўга і цяжка дабраўся да родных мясцінаў. Вярнуўшыся дадому, лячыўся. Тады сям'я жыла ў вёсцы Зенанполле, што знаходзілася ў лесе. Фашыстаў там не было, толькі паліцаі з мясцовых. Яны заўсёды папярэджвалі аб прыходзе немцаў, і калі тыя заходзілі ў вёску, яна аказвалася пустой. Калі Аляксандр вылечыўся, пайшоў у партызанскі атрад, дзе быў падрыўніком. А калі 3 ліпеня 1944 года вызвалілі Мінск, яго накіравалі ахоўнікам у чэрвеньскі лагер для ваеннапалонных немцаў. Але не змог там служыць: зусім дрэнна было, калі немцы пачыналі паказваць фотаздымкі сваіх дзяцей, жонак. Палонныя прасілі піць, але ён не меў права даваць ім вады. Ён думаў: «Так, ён немец, але ад гэтага не перастае быць чалавекам». Пасля шматлікіх зваротаў яго перавялі ў Асіповічы на аднаўленне чыгункі. Заўсёды ўспрымаў гэта як парадокс: тое, што

ўзрываў у гады вайны, давялося потым рамантаваць.

На пенсіі прадзед Саша шмат часу аддаваў саду. Прывозіў з лесу дзічкі яблыняў і груш і рабіў на іх прышчэпы розных элітных гатункаў. І сёння на вуліцы, дзе ён жыў, квітнеюць дрэвы, пасаджаныя ім. Прадзед ведаў усіх сваякоў, нават вельмі далёкіх.

Трыгубовіч Валянціна Аляксандраўна, 1951 год

Аляксандр Ігнатавіч не любіў успамінаць падзеі вайны. Калі пра іх заходзіла гаворка, ён вельмі засмучаўся і пераводзіў гутарку на іншую тэму. На ўсё жыццё я запамінуў ягоныя словы: «Зямелька – гэта самае галоўнае, што ёсць у чалавека. Любі яе, дзе б ні быў!».

Паходжанне родавых прозвішчаў

Прозвішча – гэта спадчынае імя сям'і, якое тоіць тайну стагоддзяў. Яно захоўвае ў сабе мноства забытых, нікім не запісаных словаў і многія страчаныя сучаснай мовай формы. Акрамя таго, стаўшы

Трыгубовіч Ігнат Антонавіч, 1908 год

Прачытай у «Пухавіцкіх навінах» карэспандэнцыю Браніслава Яблонскага «Выйшлі з вайны...», таму для якой падказаў здымак 1948 года. «З восені 1942 года Хідра разам з вёскамі Балоча, Ясная Паляна, Французская Грэбля, Міжрэчча, Вялікія Лукі ўваходзіла ў партызанскую зону, якая займала да 350 кв. кіламетраў тэрыторыі Пухавіцкага, Рудзенскага і Чэрвеньскага раёнаў. Партызаны разам з насельніцтвам, — піша Браніслаў Яблонскі, — абаранялі сваю зону: рабілі завалы, капалі супрацьтанкавыя ірвы, спальвалі масты. На ўсходняй зоне выстаўляліся партызанскія заставы. Гітлераўцы і паліцаі невялікімі групамі ўжо не маглі прабіцца на гэтую тэрыторыю. Партызанская зона ратавала мірных жыхароў ад згубы і вывазу на прымусовыя работы ў Германію».

Да пераліку паселішчаў партызанскай зоны ў блізкай да Хідры прасторы можна і трэба дадаць яшчэ і вёску Ізабалёва. Так, сёння яе фактычна не існуе. У 1970-я гады вёска далучаная да Чырвонага Кастрычніка. А ў людской памяці вёска Ізабалёва яшчэ існуе. Што цікава, пра паселішча ваеннага часу раскажаў мне Анатоль Фёдаравіч Майко — нарадзіўся ён у 1932 годзе, словам, дзіця вайны. Цяпер ён жыве ў Кіеве. Аўтар некалькіх публіцыстычных кніг. У апошнія гады напісаў шэраг мастацкіх твораў пра ваеннае жыццё на Пухавіччыне. Адна з публікацыяў — у майскім нумары часопіса «Нёман». Аповесць «Помста» перакладаецца на беларускую мову і павінна быць надрукаваная ў часопісе «Малодосць».

...Разам з маці і малодшымі братам Анатоль з 22 чэрвеня 1941 года жыў у дзядулі ў Зацітавай Слабадзе. Бацька — у партызанах. У 1943-м добрыя людзі шапнулі сям'і партызана, што будзе аблава. Вырашылі ўцякаць у лес. Але ж аб усім — з вуснаў Анатоля Фёдаравіча. Было яму тады дзесяць гадоў з невялікім хвосцікам.

— Можна быць, успамінаю мой — у нечых вачах дробязны фрагмент вайны. Але ж для мяне асабіста ўсё гэта важна. І таму важна, што Ізабалёва — сапраўды вёска-герой. І заслугаў вае яна ўласнай старонкі ў гісторыі партызанскай вайны. Так, мною кіруюць успаміны хлапчыны, эмоцыі дзіцяці. З вышыні дзесяцігоддзяў

шмат што сцерлася ў памяці. І ўсё ж паслухайце, угледзьцеся ў тое, што трымаецца ўва мне гэтулькі часу... Спярша выкажу такую, магчыма, і жорсткую думку. На Пухавіччыне, відаць, і сёння памятаюць трагедыю спаленай Беразьянкі. Нікольні не прыні-

Фёдаравіч, — але хацеў бы правесці такую аналогію. У савецкія часы я ўпершыню патрапіў у замежную камандзіроўку — усяго толькі ў Чэхаславакію. Як быццам ўсё тое ж... Як і ў нас — людзі са сваімі справамі, клопатамі, размовамі. Ды нешта і не тое... Атмасфера іншая!

дах над галавою — справа такая: добрыя людзі пацясніліся, прынялі. Абагрэлі. А ежа? Мы ж з сабою нічога не ўзялі з Зацітавай Слабады. Уцяклі ў чым стаялі, маючы на зборы лічаныя хвіліны, не кажучы ўжо пра нейкія прадукты. Дарэчы, спярша збіраліся асесці ў

з Пухавічаў да тае крывавай трагедыі, калі знішчылі некалькі соцень яўрэяў. Мы з мамай кожны дзень наведваліся ў яго сям'ю, дзе нас прымалі вельмі цёпла. І яшчэ такая дэталі: памятаю, што цётка Соня чакала дзіцятка. Значыць, таму хлопчыку ці той дзяўчыцы павінна зараз быць недзе пад семдзесят гадоў... Урэзаўся на ўсё жыццё ў памяць і такі эпізод. Ізабалёва, наколькі я разумею, знаходзілася на перакрываўванні партызанскіх шляхоў-дарог. І завітвалі ў вёску і партызаны не «свае», гэта значыць — не з брыгады Філіпскіх, не з «Полымя». Вось неяк зайшла група ўзброеных людзей. Памятаю, што зімі была адна жанчына. Мы, падлеткі, бачылі, як у адным з двароў, пагражаючы гаспадару зброяй, яны не проста патрабавалі ежы, а забілі ладнага парсючка. Яшчэ і патрабавалі гаспадара за непаслухмянасць. А пасля ўсёй групы пайшлі ў лазню. А тут якраз з'явіліся «нашы» партызаны, якія вярталіся з чыгункі. Падлеткі адразу паведамілі ім пра здарэнне. Пачуўшы такую гісторыю, партызаны адразу кінуліся да лазні, забралі ў незнаёмцаў зброю і павялі іх з сабою. Што было далей — не ведаю. Так што, абарона ў вяскоўцаў ад марадзёраў была...

Але і ў Ізабалёве атмасфера, якая здзівіла напачатку мяне, панавала не дужа доўга. Карнікі ўсё часцей і ўсё бліжэй падыходзілі да вёскі. І жыхары лясной старонкі добра ўсведамлялі, што гэта можа стацца для іх другой Беразьянкой. Таму ў кожнага ў сенцах каля дзвярэй ляжаў клунак з самай неабходнай вопраткай і мінімумам прадуктаў. А на рогі каровам навязвалі вяроўку, каб не толькі самім уцякаць, але і скаціну сваю ратаваць. І варта было каму (нават калі толькі падалося, што на ўзлеску паказаліся ўзброеныя чужынцы) крыкнуць: «Немцы!», як адразу ўсе імгненна хапалі дзяцей, выганялі кароваў, беглі ў бліжэйшы лес і сядзелі там да поўнай цемры. І такое (добра помню!) здаралася не аднойчы. Сам беглаў...

Восенню 1943 года Анатоль, яго малодшы брат Эдуард і маці Варвара Васільеўна пайшлі жыць у лес, у зямлянкі сямейнага партызанскага лагера. І тады, і пасля, выратаваўшыся ў фашысцкую навалу, сям'я Майко доўга трымала ў памяці прытулак Ізабалёва, добрых і шчырых яго вяскоўцаў.

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ

Памяткі ваенных дзён

жаючы вялікай бяды гэтай лясной вёскай, падзвіг жыхароў Беразьянкі, дзе загінулі і мае родзічы, дазволі сцвярджаць, што ізабалёўцы зрабілі для партызанаў не меней. А калі б зірнуць на гэта вачыма акупантаў, то ад паводзінаў, справаў жыхароў Ізабалёва фашысты, паліцаі панеслі стратаў шмат болей. Чаму ў такім разе яны не адважыліся на жорсткую кару і ў дачыненні да гэтай вёскі?.. Відаць, прычыны дзве: першая — густыя, шчыльныя лясы, другая — страх перад партызанамі...

Тут бы я зрабіў кароткае адступленне ад успаміну Анатоля Фёдаравіча. Палілі фашысты і ў ваколіцах Ізабалёва. Была на Пухавіччыне яшчэ адна вёска Балачанка, у дадатак да той, што і цяпер існуе. Спалілі ў 1943 годзе. Ганутава спалілі нават у сакавіку 1944... Спалілі Стараселле, Чырвоны Маяк (яшчэ ў кастрычніку 1942), Такавішча. І гэта я называю вёскай, пасля вайны ўжо не адноўленыя.

... — Цяжка знайсці словы, правесці пэўныя параўнанні, — раскажае Анатоль

Усё гэта я адразу адчуў, калі пасля доўгіх і няпростых уцекаў з Зацітавай Слабады мы аказаліся ў Ізабалёва. Толькі ўявіце сабе — па вуліцах таксама ходзяць ўзброеныя людзі, але не тыя ненавясныя фашысцкія морды, а нашыя родныя хлопцы, мужчыны. На падворках таксама сяляне, але не сумныя і замкнутыя ў сабе, а вясёлыя, гаваркія. А недзе дык і зусім цуд: іграе патэфон, якога я, здаецца, сто гадоў не чуў. І самае галоўнае: над вёскай не вісіць такая нябачная, але такая цяжкая, атмасфера панурасці і страху. Забгаючы наперад, скажу, што падобныя пачуцці прыйшлі да мяне яшчэ раз — калі дзякуючы «кукурузніку», што прыляцеў у брыгаду, і параненаму, якога я суправаджаў, аказаўся за лініяй фронту ў магілёўскім дзіцячым доме. Але гэта ўсё пазней, амаль праз год... Тады, падлеткам, я не задаваў сабе пытання, якое ўсё часцей паўстае перада мной сёння: а дзякуючы каму і чаму мы жылі і выжылі тады? І, заўважце, не дзень і не два. А тыдні, нават месяцы... Ну,

цёткі Надзі, у Беразьянцы. Але чаму маршрут пралёг да Ізабалёва, не ведаю. Цяпер і папытацца няма ў каго... Значыць, тыя ж добрыя людзі, адрываючы ад сябе, кармілі і паілі нас. І не толькі нас... Тыя ж партызаны, праходзячы праз вёску, ідучы на заданне ці вяртаючыся пасля яго, зазіралі ў хаты, адпачывалі, садзіліся да абедзенага стала. Нічога, зразумела, не прыносячы з сабою — бо за імі не ехалі палювыя кухні, ім не выдавалі сухога пайка. І не толькі гэта. Часта наведваліся ў вясковую лазню. Прыходзілі ў вёску, калі трэба было падрамантаваць зношаную вопратку.

З асаблівай цеплынёю Анатоль Фёдаравіч раскажа пра сям'ю вясковага шаўца.

— Сапраўды дзіўны, сімпатычны чалавек... Невысокі. У яго быў, калі гаварыць мякка, дэфект пазваночніка. Жыў шавец на ўсходняй вёскай. Імя яго ўспомніць не магу. А жонку, здаецца, звалі Соня. Не ведаю, адкуль ён узяўся ў Ізабалёве, але быў, відавочна, не мясцовы. Можна, уцёк

110 гадоў таму нарадзіўся беларускі драматург Рыгор Кобец, вядомы як аўтар знакамітай п'есы «Гута», як першы прафесійны сцэнарыст, аўтар першага беларускамоўнага гукавога фільма «Двойчы народжаны», а таксама аўтар сцэнарыя вядомай кінакамедыі «Шукальнікі шчасця» ды іншых.

Сёлета спаўняецца і 20 гадоў як Рыгор Якаўлевіч пайшоў ад нас.

Мы вырашылі надрукаваць кароткую біяграфію пісьменніка, запісаную краязнаўцам, гісторыкам і журналістам А. Валахановічам, дзе скарыстаныя факты, знойдзеныя супрацоўнікамі Літаратурна-мемарыяльнага музея І.К. Карпенкі-Карага ў горадзе Кіраваградзе (Украіна) на радзіме Р. Кобеца.

Шукальнік шчасця

Рыгор Якаўлевіч Кобец (сапр. Міхаіл Драч) нарадзіўся 2 (20) ліпеня 1900 года (у даведніках 24.07.1898) у Елісаветградзе (цяпер – Кіраваград, Украіна). Маці, Мотра Яўхімаўна Драч, па паходжанні сялянка казацкага роду, пазней – мяшчанскага саслоўя.

З васьмігадовага ўзросту вучыўся ў царкоўнапрыходскай школе і народным рамесным вучылішчы. У апошнім доўга не затрымаўся: дзякуючы намаганням настаўнікаў 10-гадовага здольнага хлопчыка перавялі ў земскае рэальнае вучылішча, у якім выкладалі лепшыя настаўнікі. Вучылішча рыхтавала інжынераў, але вялікая ўвага надавалася гуманітарным навукам, у тым ліку славазнаўству. Пазакласнае чытанне, літаратурныя вечарыны, тэатральныя пастаноўкі, нават вывучэнне законаў драматургіі прывілі рамантычнаму па натуре хлопчыку любоў да літаратуры.

Калі пачалася Першая сусветная вайна, 14-гадовы Міша ўцёк на Аўстрыйскі фронт. Удзельнічаў у баях у Галіцыі (1914–1915), быў паранены, і на гэтым яго служба ў царскай арміі скончылася. Зноў вучыўся ў рэальным вучылішчы. Пасля чацвёртага класа працаваў токарам на Херсонскім заводзе сельгасмашын кампаніі «Эльборці» (завод «Красная звезда»), маркіроўшчыкам на чыгуначнай станцыі Елісаветград-Таварная (1916–1918). Пачаў друкавацца з 1917 года. За верш «Лавочка», у якім высмеяў П. Скарападскага, быў арыштаваны гетманскімі гайдамакамі. З турмы ён уцёк, але давалося хавацца. Прымаў удзел у Лютаўскай рэвалюцыі 1917 года. У гады грамадзянскай вайны служыў у Чырвонаармейскім Брацкім палку. Быў то ў чырвоных, то ў белых, і нават у анархістаў.

З 1921 года – у Беларусі. Зрабіў няўдалую спробу перайсці за кардон, але быў арыштаваны чэкістамі і кінуты ў падвал мінскага ГПУ, дзе знаходзіўся чаты-

ры месяцы і захварэў на сьпінны тыф. У студзені 1922 года пад час разгрузкі перапоўненых турмаў быў вызвалены «тройкай», што прыехала з Масквы, як памылкова затрыманая асоба, і працаваў на мінскіх прадпрыемствах.

З 1925 года ўваходзіў у літаратурную групу «Звенья» (аб'яднанне «Маладняка»). У 1928-м перайшоў у «Маладняк», а затым ў БелАПП. У 1929–1930 гадах загадваў сельгасаддзелам рэдакцыі газеты «Рабочий» («Советская Белоруссия»). Нейкі час быў старшынёй гаркама пісьменнікаў Мінска. З 1936 года кансультант, загадчык сцэнарнага аддзела кінастудыі «Савецкая Беларусь» у Ленінградзе (1931–1937). Не аднойчы арыштоўваўся НКУС, быў прыгавораны да 10 гадоў зняволення за «антысавецкую агітацыю і прапаганду». Адбываў пака-

Рыгор Кобец у 30-я гады. Партрэт з фотаздымка напісаны ў 2008 г. мастаком А. Крывянкам

ранне на будоўлях чыгункі ў Тайшэце, Манголіі, Забайкаллі. З 1951 года ў пажыццёвай ссылцы ў Кіргізіі без права жыцця ў сталіцах. Працаваў у саўгасе «Чалдавар» (Чуйская даліна) Фрунзенскай вобласці грузчыкам,

вартаўніком, памочнікам пчаляра (у гарах Цянь-Шаня), загадчыкам хатычытальні, клуба, гаспадаркі ў школе. Арганізаваў пры саўгасе драмгурток, дзе працаваў мастацкім кіраўніком: пісаў скетчы, п'есы і сам выконваў ролі, за што атрымаў ганаровыя граматы.

У 1960 годзе вярнуўся ў Мінск. Па хадайніцтве Саюза пісьменнікаў судовая справа Рыгора Кобеца была перагледжаная Хабараўскім краёвым судом і спыненая з-за адсутнасці ў яго дзеяннях складу злачынства.

Друкавацца пачаў у верасні 1917 года ў рускамоўных газетах «Наша жизнь» і «Друг народа» (Украіна). Друкаваў байкі і фельетоны. У 1998 годзе кіраваградскі Літаратурна-мемарыяльны музей І.К. Карпенкі-Карага выявіў першыя публікацыі: верш «Лавочка» (1918), «Праздничны сюрприз» (1919), «Сон обывателя под Новый год» (1919), падпісаныя – Солдат М.С., Солдат Міхаіл Сандыга. Гэтыя вершы-памфлеты вызначаліся палітычнай вастрыннёю.

У беларускім друку з 1923 года – з вершамі, фельетонамі, апавяданнямі, нарысамі, п'есамі (у часопісах «Прафрух», «Напагатове», «Звенья», «Маладняк», «Полымя рэвалюцыі», «Чырвоная Беларусь»; у газетах «Рабочий», «Чырвоная змена», «Звезда», «Советская Белоруссия»; у маскоўскіх газетах «Гудок», «Рабочая газета»). З твораў 1920-х гадоў вызначаецца верш «Паровоз» (1925), які стаў папулярнай камсамольскай песняй не толькі ў Беларусі, але і ва ўсім Савецкім Саюзе.

Пасля п'есы «Гута» напісаў п'есы «А ўсё ж заспяваю» (1932, пастаўленая смаленскім тэатрам Чырвонай Арміі), сатырычную камедыю «Ратуй, божа!» (з А. Вольным, 1931), камедыю «На заставе» (1935, пастаўленая мінскім Тэатрам рабочай моладзі, маладзёжнымі

Рыгор Кобец (1968 г.)

калектывамі Беларусі, Грузіі, Ленінграда); аднаактовыя камедыі «Мигрень» (Хабараўск, 1940), «Цяжкі выпадак» (1961), «Нішто сабе жарты» (1962), «Піражкі з чырвонцамі» (1965) і іншыя. Паводле сцэнарыя Р. Кобеца знятыя фільмы «Ураган» (з Б. Брэдзянскім, 1931, пра будаўніцтва аршанскага льнокамбіната), «Двойчы народжаны» (1933), «Шукальнікі шчасця» (з І. Зельцэрам, 1936), дакументальны фільм «Ленінскае племя» (з В. Басавым, 1930) і іншыя. Сам Р. Кобец зняўся ў кінафільме рэжысёра Э. Аршанскага «Хто лепш?» (1931).

Паводле сцэнарыя Р. Кобеца знятыя фільмы «Ураган» (з Б. Брэдзянскім, 1931, пра будаўніцтва аршанскага льнокамбіната), «Двойчы народжаны» (1933), «Шукальнікі шчасця» (з І. Зельцэрам, 1936), дакументальны фільм «Ленінскае племя» (з В. Басавым, 1930) і іншыя. Сам Р. Кобец зняўся ў кінафільме рэжысёра Э. Аршанскага «Хто лепш?» (1931)

Напісаў лібрэта музыкамедыі «Счастливый берег» («Счастливый рейс», вершы С. Бытавога, музыка І. Ільіна, у 1940 годзе ставілася ў тэатрах музыкамедыі Хабараўска і Масквы). У 1988 годзе альманах «Год за годам» (Масква) апублікаваў кінасцэнарый «Шукальнікі шчасця», у 1989 годзе часопіс «Нёман» – апавесць «Ноев ковчег» (пра сталінскі канцлагер, адзін з першых у Беларусі празаічных твораў пра ГУЛАГ, напісаны ў 1964-м). У 1936 годзе напісаў беларускамоўны кінасцэнарый «Паўстанне гневу» (з А. Вольным, пра партызана грамадзянскай вайны на Палессі Алеся Салаўя) і іншыя.

Напісаў таксама ўспаміны «Купалава ноч», «Ажыццёўленая мара», «Садружнасць», «Як я працаваў над гукавой кінадрамай «Двойчы народжаны»», «Аўтабіяграфія» і іншыя. У іх Р. Кобец аднаўляе значныя падзеі з жыц-

ця беларусаў, ажыццяўляе вобразы Янкі Купалы, Максіма Горкага, У. Крыловіча, М. Галадзеда, А. Чарвякова і іншых.

Жыццёвы вопыт Р. Кобеца дужа багаты, ён і падказваў яму тэмы для твораў. Спяраша журналістыка, пасля тэатр і кіно сталі той сферай, дзе найбольш поўна праявіліся яго характар і талент. Творы Р. Кобеца адметныя іскрыстым гумарам, нават у трагічным ён знаходзіў месца для жартаў.

Драматургію Р. Кобеца прыйшоў падрыхтаваным. Дзякуючы веданню жыцця і назіральнасці яму ўдалося стварыць «манументальны вобраз старога рабочага кадравіка Мароза («Гута»), які ўвайшоў у гісторыю беларускай драматургіі як высокамастацкі вобраз станоўчага героя нашай эпохі». Высокую ацэнку атрымаў і вобраз сялянскага хлопца, створаны Р. Кобецам у кінасцэнарый фільма «Двойчы народжаны»: «Образ крестьянина Григория Лопуха ... пожалуй, самый большой успех кинематографа республики в создании национального характера» (История белорусского кино. Мн., 1969).

Будучы загадчыкам кінасцэнарнага аддзела,

Р. Кобец прыклаў шмат намаганняў, каб зрабіць кінастудыю «Савецкая Беларусь» нацыянальнай, далучаў да працы беларускіх пісьменнікаў, артыстаў, мастакоў, кампазітараў. У яго фільмах здымаліся выдатныя беларускія артысты У. Крыловіч, П. Малчанаў, М. Блюменталь-Тамарына, В. Зускін, кансультантам фільма «Шукальнікі шчасця» быў С. Міхоэлс. Супрацоўніцтва з ленінградскімі пісьменнікамі, дзеячамі мастацтваў, кампазітарамі (І. Дунаеўскім, Дз. Шастаковічам, А. Жыватовым) станоўча паўплывала на пачатку яе дарогі.

Творчасць Р. Кобеца яшчэ недацэненая. Артыкула пра яго няма нават у Беларускай энцыклапедыі.

Анатоль
ВАЛАХАНОВІЧ,
краязнаўца,
журналіст

Да 100-годдзя Ларысы Геніюш

Уздоўж

1. «Ты паглядзь мяне, ...». З верша «Маці» выдатнай беларускай паэтэсы Ларысы Геніюш. 3. Міхась Прозвішча беларускага паэта, літаратуразнаўца, ураджэнца Зэльвеншчыны, які даследуе творчасць Л. Геніюш. 6. «... пад белымі крыламі». Кніга Ул. Караткевіча, у якой пісьменнік змясціў урывак з паэмы Л. Геніюш «Курфар». 9. «Песняры Беларусі, // Цудадзейны народ! // Вамі я ганаруся, // Слаўлю мужны ваш ...». З верша гісторыка М. Ермаловіча «Песняры Беларусі», прысвечанага паэтэсе. 10. Імя сына Геніюшаў. 12. Сельскагаспадарчы часопіс дэмакратычнага накірунку на беларускай мове ў Вільні і Менску пад рэдакцыяй А. Уласава. 13. «Паабалал дарогі адцвіў ...». З верша Л. Геніюш «Беларусь». 14. Максім Народны паэт Беларусі, пры садзеянні якога быў надрукаваны першы ў БССР зборнік паэтэсы «Невадам з Нёмана». 17. «Вымыў дожджык вербам ... над ракою». Верш паэтэсы. 18. Металічны стрыхань у звоне. 20. «Воля – не тое што ... развяжуць». Верш паэтэсы. 21. Дастаўка, перавозка куды-небудзь. 22. Рэзкі сухі гук. 23. Зіма снежная – ... дажджлівае (прык.). 26. «... не пакадаюць гнёзд». Верш паэтэсы. 28. «І гарады, дзе родзяцца ...». // Сялібы, скуль выходзяць Кастусі». З верша Л. Геніюш «Благазлавенны край наш ад азёраў сіні». 32. «Ёсць ... адзін, асвечаны юргіняй». З верша «Ёсць ... адзін». 36. «Белы ...». Зборнік вершаў, выдадзены ў 1990 г. 37. Твар (саст., выс.). 38. «... сыгне касуля і шчырай, // Вецер вып'е ваду з каліянаў».

З верша «Вясна». 39. «Песні на ... гнаныя, // Песні з-пад ланцугоў». З верша паэтэсы «Вершы мае захаваныя». 40. «... ці пацярпелая; ёй была пакутніца камуністычнага рэжыму, выдатная дачка беларускага народа Л. Геніюш.

Упоперак

1. ... Чарняўскі. Беларускі пісьменнік, гісторык, якому паэтэса перадала ў Зэльве свой рукапіс з успамінамі «Споведзь». 2. «І, як ..., аддана любіць // Свае пушчы, свае га-

радзішчы». З верша «Жаночы клопат». 4. Чарада птушак у палёце. 5. «Кідаюць "з ласкі" свае нам ...». // Плодзяць халуйства на нашай зямлі». З верша «К чорту гарэлку ...». 6. «... Мароз кусаецца». З верша «Зіма». 7. «... народу ў аковах гіне, // Годзе душыць!» З верша паэтэсы «Чало ў поце». 8. Няволя, прыгнёт (перан.). 9. Адраджэнцкі ... Актыўная дзейнасць многіх людзей, накіраваная на адраджэнне мовы, сапраўднай гісторыі краіны і інш. 11. Вокліч з пераможнай

інтанацыяй. 15. Сцяблінка травы. 16. «Было свята, ...». // Ясна зоры гарэлі». З верша паэтэсы «Было свята». 17. «Яе ўжо прывабіў свет праўды другі, // Што неслі ... і Мяфодзій». З верша «Ефрасіння Полацкая». 19. «Беларусь мая ясная, сіняя ...». Верш паэтэсы. 24. Дэспат, самадур. 25. «... – адвечнае слова з глыбінь». Верш паэтэсы. 27. Доля. 29. Куцця дзетак збірае, а ... разганяе (прык.). 30. Мясцовасць, што вылучаецца паводле якіх-небудзь асаблі-

васцяў. 31. «І мілае нам ... грудаватае». З верша паэтэсы «Вырай малады». 33. Сымон ... – Міхайлоўскі. Выдатны публіцыст, педагог, аўтар музыкі да «Зоркі Венеры» М. Багдановіча. Расстраляны ў Мінску. Рэабілітаваны. Сёлета – 125 гадоў з дня яго нараджэння. 34. Імя мужа паэтэсы, які разам з ёй пакутаваў у няволі. 35. «Усё з турмою, ўсё з тугою // Праз няроўны ...». З верша «Паэт».

Склаў **Лявон ЦЕЛЕШ**, г. Дзяржынск

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

КОШ – 1) плеченая ёмістасць розных памераў для захоўвання і транспартавання сыпкіх і штучных рэчываў, пераважна харчовых прадуктаў. Кашы рознай формы рабілі з лазы, арэшніку, сасновай, радзей дубовай дранкі, каранёў хваёвых дрэваў, ліпавай і бярозавай кары, саломы, чароту, рагозу. Паводле функцыянальных асаблівасцяў іх можна ўмоўна падзяліць на посуд для патрэбаў паўсядзённага ўжытку, для захоўвання мясных прадуктаў (саж), ёмістасці пад збожжа (кораб, шыя, саламянік), посуд для пераносу грузаў на плячах (кашэль, вярэнька) і на кашы і палукашы (палукашкі) на воз. У першай групе найбольш пашыранымі былі кашы паўкруглай формы, плеченыя з лазовых, арэшніковых пруткоў. Іх выкарыстоўвалі для збірання і пераносу гародніны, бульбы, садавіны, грыбоў, на працы ў полі і інш. На поўначы Беларусі з той жа мэтай выкарыстоўвалі кош з плоскім дном, пле-

цены з сасновай дранкі шырынёй 3–7 см, таўшчынёй 2–5 мм. Больш зграбна і мудрагеліста плялі лазовыя кашы, што мелі форму ўсечанай піраміды ці конуса. Іх звычайна выкарыстоўвалі для дастаўкі ежы ў поле, святочных наведванняў, кірмашовых святаў, збірання ягадаў і зёлак ды інш. Кашы другой групы ў большасці мелі такую

ж паўкруглую (паўшаравідную) форму, што і звычайны кошык, аднак закрываліся зверху паўкруглымі дзверцамі. Сустрэкаліся конусападобныя, звужаныя да нізу, у якіх захоўвалі саланіну. Звычайна іх абгортвалі палатном, абрусам і падвешвалі да бэлькі ў каморы ці на гарышчы (Зах. і Цэнтр. Беларусь). На Палессі саж нярэдка выкарыстоўвалі для захоўвання жывой рыбы. Ёмістасці пад збожжа, крупы, муку рабілі звычайна з пучкоў салома, укладваючы іх адзін на адзін па спіралі і пераплятаючы лазою ці мачалам. Збожжа ў іх добра вентылявалася. Кашы-саламянікі формаю часцей нагадвалі ганчарны посуд: збаны, гаршчкі, макітры, місы ды інш. Аб'ём вагаўся ад некалькіх літраў да 1 м³. Кашы для пераносу груза на плячах рабілі з лазы, арэшніку, дранкі; яны мелі падоўжаную ці цыліндрычную форму (для зручнасці ўладкавання іх на спіне) і адпаведныя ручкі. Нярэдка іх з грузам падвешвалі за спінай кавалкам палатна ці абрусам.

Найбольшыя памеры мелі вазовыя палукашкі (сярэдні памер 2х1х0,7 м), яны прызначаліся для транспартавання бульбы, гародніны і пад. Іх плялі з тоўстых гнуткіх дубцоў. Для перавозкі сыпкіх і невялікіх штучных грузаў часта выкарыстоўвалі заплеченыя з трохбакоў палукашкі, якія ставілі на воз пры адуцнасці шчыльнага кузава.

Апошнім часам у гаспадарцы шырока ўжываюцца кашы пад бульбу, гародніну ці садавіну (часта плеченыя з тонкага дроту); іншыя тыпы плеченых ёмістасцяў амаль выйшлі з ужытку; 2) скрынка ў млыне над жорнамі, у якую засыпаюць збожжа для памолу.

КРАВЕЦТВА – рамяство па пашыве верхняга адзення з палатна, сукна, футра (пераважна аўчынаў). Вядомае з даўніх часоў.

У 2-й пал. XIX ст. у Беларусі было пашыранае ў форме адыходніцтва. Краўцы-саматужнікі (звычайна сяляне) у вольны ад земляробчай працы час (з восені да вясны) хадзілі па вёсках у межах сваёй воласці або павеата і працавалі ў хаце заказчыка. Шылі суконныя світы, палатняныя насавы, аўчыныя кажухі і паўкажухі. У мястэчках і гарадах краўцы стала займацца кравецтвам і шылі на заказ. Часам яны наймалі работнікаў або вучняў. Заказ на пашыў адзення афармляўся з дапамогаю спецыяльных драўляных бірак з насечкамі, якія абазначалі колькасць аўчынаў і знак краўца. З развіццём фабрычнага пашыву адзення кравецтва амаль знікла (бывае, у наш час рамеснікі шыюць толькі кажухі).